

The authors propose further development of Ukraine's social protection system to ensure the well-being of society and to protect and support the rights of all citizens, and emphasize the importance of continuing reforms and improving the operation of the system to achieve these goals. The authors of the paper believe that the development of an effective social protection system is a key task in building a socio-economic model for Ukraine.

Key words: social protection, social security, social insurance, social assistance, social guarantees of the state, population, pensions, benefits.

УДК: 339.5:432

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-102-2-145-155

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

О. М. РАДЧЕНЯ, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Л. В. КЛИМЕНКО, кандидат економічних наук

С. І. МУСІЄНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

У статті проаналізовано динаміку експорту аграрної продукції України впродовж 2022–2023 маркетингового року на основі аналітичних даних Міністерства аграрної політики та продовольства України. Оцінено рівень проблематики експортоорієнтованого аграрного бізнесу у період військової агресії та стан стагнації вітчизняних товаровиробників. Запропонований векторний підхід розвитку вітчизняних підприємств передбачає зростання прибутку національних товаровиробників аграрного бізнесу за умови здійснення поставок якісної та конкурентоспроможної продукції галузі рослинництва та тваринництва, а також розширення ринків збуту товарного асортименту і його визнання на зовнішньому ринку.

Ключові слова: аграрне підприємство, управління, експортоорієнтоване виробництво, рослинництво, тваринництво, експорт.

Вступ. Геополітичні та економічні трансформації диктують вітчизняним товаровиробникам потребу у поступовій інтеграції до сучасної системи міжнародних економічних зв'язків, а також залучення іноземних інвестицій у господарські процеси аграрного бізнесу України. Сприяння розвитку діяльності аграрних підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринку зумовлено підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Міжнародні домовленості забезпечують не лише ріст попиту на сільськогосподарську продукцію, а й стимулюють зростання потенціалу вітчизняних товаровиробників щодо збільшення обсягів виробництва

експортоорієнтованої продукції. Завдяки вдалому геополітичному розташуванню та сприятливим кліматичним умовам Україна є однією із держав, яка має потужний експортний потенціал розвитку аграрного сектору. Однак військова агресія Російської Федерації цілеспрямовано підриває економіку нашої держави шляхом руйнації виробничих підприємств, окупацією територій та блокування вітчизняного експорту. Для підняття економіки країни доречно звернути увагу на антикризові системи управління та нарощування експорту конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні площини зовнішньоекономічної діяльності аграрного бізнесу України знайшли відображення в наукових працях вітчизняних теоретиків та практиків: С. Доцюка [1], К. О. Нечипорука, Р. Щербини [2], Н. Скопенка, І. Євсєєва-Севериної [7], І. Гамалій [9], О. Варченко, Д. Крисанова [13] та інших. Незважаючи на значну кількість напрацювань у даній проблематиці, на перший план вийшли питання удосконалення товарного експорту аграрної продукції у післявоєнний час.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених із проблематики сталого розвитку експортоорієнтованого виробництва тощо. У процесі дослідження, на основі аналітичних даних Міністерства аграрної політики та продовольства України, використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: абстрактно-логічний, ретроспективний та порівняльний аналіз щодо дослідження впливу військового стану на масштаби та географію експортної діяльності суб'єктів агропромислового комплексу; системний аналіз, емпіричний, рядів динаміки, середніх величин для систематизації підходів до оцінки змін в експортній діяльності за досліджуваний період та формування вектору розвитку експортоорієнтованого бізнесу.

Результати досліджень. Зовнішньоекономічна діяльність аграрних підприємств як і до 2022 року, так і нині залишається важливим фактором розвитку економіки країни. Військова агресія Російської Федерації проти України вплинула на весь світовий аграрний ринок. Саме завдяки достатньо великому експортному потенціалу у сфері аграрного виробництва та значній міжнародній підтримці Україні у військовий час вдається не лише давати відсіч зовнішньому агресору, а й підтримувати національну економіку.

Виконання умов укладеної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС дає можливість вітчизняним підприємствам на неокупованих територіях активно розвивати аграрний бізнес, нарощувати власний прибуток експортуючи конкурентоспроможну товарну продукцію рослинного та тваринного походження, а також підтримувати економіку країни.

Важливою складовою Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Саме дані доміанти передбачають суттєву лібералізацію торгівлі, яка ґрунтується на усуненні тарифів чи визначених квот між контрагентами, узгодженість законодавчої бази і нормативно-регуляторної політики [2].

Досліджуючи потенційні умови зазначені в угоді про асоціацію між Україною та ЄС слід наголосити на їх позитивному впливі. Так запропоновані умови передбачають зростання прибутку національних товаровиробників аграрного бізнесу за умови здійснення поставок якісної та конкурентоспроможної продукції, а також розширення ринків збуту товарного асортименту і його визнання на зовнішньому ринку. Однак, малообізнаність вітчизняних товаровиробників з європейськими програмами, а також відсутність фахівців, які можуть надати повну інформацію, щодо каналів збуту продукції, сертифікації, митно-тарифних процедур перетину кордону та доставки товару, антикризових заходів, а також забезпечення юридичного супроводу міжнародних домовленостей стримують вітчизняних аграріїв.

Серед головних перешкод експорту сільськогосподарської продукції також виділяють досить високі вимоги законодавства ЄС щодо показників безпеки та якості продукції. Експортуючи аграрну продукцію, вітчизняні підприємці повинні дотримуватись кон'юнктурних процедур, діючого міжнародного законодавства, санітарних та фітосанітарних заходів, які гарантуватимуть, що споживчий твар який надходить на європейські ринки є якісним [1].

Оцінюючи міжнародне ринкове становище та потенційні можливості товаровиробників, визначено, що однією з провідних галузей в сільському господарстві є рослинництво, яке досить активно розвивається в глобальному маркетинговому середовищі. Однак, реальний стан галузі тваринництва свідчить про її занепад, та в переважній більшості не відповідність конкурентним вимогам міжнародних споживачів [1].

Повномасштабна війна стала справжнім випробуванням для аграріїв. Багато посівних територій було заміновано, до частини взагалі немає доступу, масованими ракетними обстрілами знищено техніку, склади, зруйновано виробничі комплекси та інфраструктуру [6].

За повідомленням першого заступника міністра аграрної політики та продовольства України Т. Висоцького, окупанти викрали понад 500 тис. тонн зерна з тимчасово окупованих територій, незаконно вивезли десятки тисяч тонн соняшnikової олії, сотні кілограмів овочів [14].

Негативні наслідки повномасштабної війни Російської Федерації проти України, спричинили скорочення пропозиції товарів та послуг на внутрішньому та регіональному рівні, збільшення виробничих витрат аграрного бізнесу, а також дефіцит електроенергії. Перебої з електроенергією зумовили скорочення виробництва олії, борошна, молочної продукції та продукції птахівництва. Серед найбільш постраждалих напрямків харчової промисловості – виробництво комбікормів. Поліпшення кліматичних умов сприяло прискоренню збирання кукурудзи, проте проблеми із електрозабезпеченням ускладнили сушіння і змусили залишати частину врожаю на полях [7].

Окупація значних територій України спричинило руйнування налагоджених роками виробничо-збутових процесів, логістичних ланцюгів.

У щорічному інфографічному довіднику «Агробізнес України під час війни» зазначено, що через військову агресію вітчизняний агросектор зазнав непрямих втрат в сумі \$34,25 млрд:

- логістика та зниження цін на експортно-орієнтовані товари – \$ 18,5 млрд;
- зниження виробництва сільськогосподарських культур – \$11,2 млрд;
- втрати через зменшення урожаю озимих у 2023 році очікуються у сумі \$ 3 млрд;
- підвищення виробничих витрат – \$ 0,9 млрд;
- зменшення виробництва продукції тваринництва – \$ 0,3 млрд [11].

Країна-агресор створила також значні економічні проблеми для громадян України, змусила багатьох громадян покинути власні домівки та робочі місця, перетворившись на біженців. Споживча інфляція в Україні значно пришвидшилася. За оцінками Міністерства економіки, валовий внутрішній продукт України у 2022 році скоротився на 30,4 відсотки, що є, найбільшим падінням за новітню історію України [10].

Українська економіка змогла уникнути найбільш негативних та песимістичних сценаріїв, які прогнозували на початку великої війни, завдяки національному супротиву, беспрецедентній підтримці країн-партнерів, антикризовим заходам кожного підприємця та адаптованості українців до суворих викликів.

Оцінюючи стан аграрного експорту за період військової агресії з березня 2022 до березня 2023 р. слід відмітити, Україна відвантажила 54,6 млн тонн зернових, зернобобових, олійних культур та продуктів їх переробки. Із них – 23,4 млн тонн кукурудзи та 12,2 млн тонн пшениці. Третє місце посідає олія соняшникова – 4,3 млн тонн [4].

За даними таблиці 1 можна зазначити, що експорт з України деяких зернових, зернобобових культур та борошна був значно більший у 2021–2022 роках в порівнянні із 2022–2023 маркетинговими роками. Зокрема: експорт пшениці станом на березень 2023 р. зменшився на 5638 тис. т, ячменю – 3374 тис. т, жита – 144,5 тис. т., що є негативним результатом для більшості аграрних підприємств. Однак експортні показники кукурудзи зросли на 1641 тис. т, а також пшеничного борошна – 43 тис. тонн.

Не зважаючи на те, що в перші дні після вторгнення Російської Федерації в Україну, експортні поставки продукції через порти Миколаєва, Південної Одеси, Чорноморська, Маріуполя та Бердянська припинилися, українським підприємцям вдалось виконати переважну більшість міжнародних договірних відносин. Завдяки наявному потенціалу складських приміщень у центральних та південних та західних регіонах України вдалось зберегти зернову продукцію.

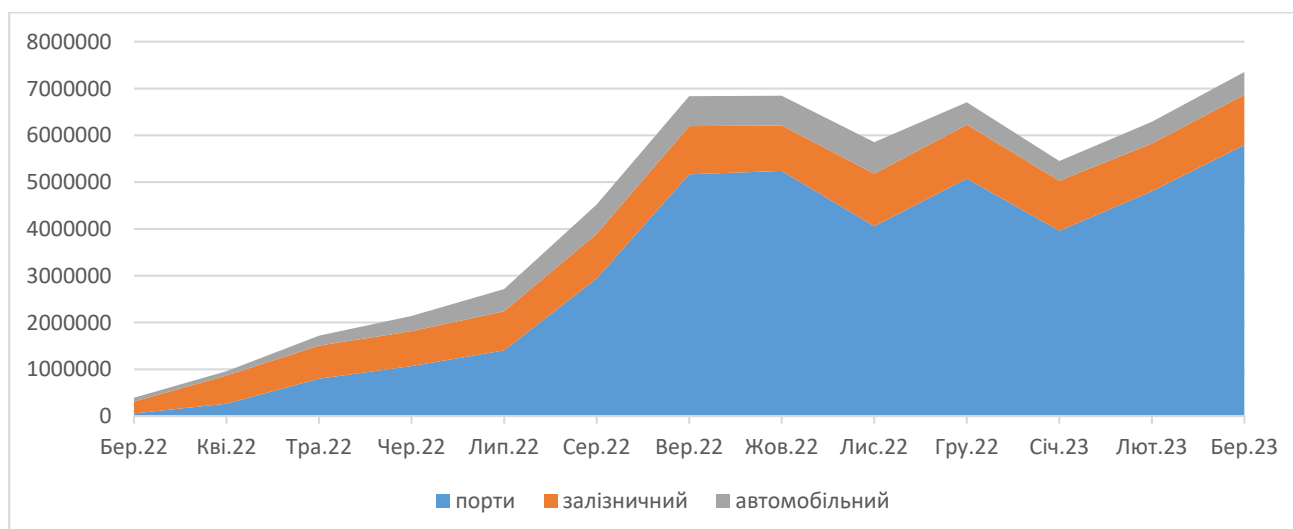
Логістичні зв'язки щодо експортно-імпортних операцій в перші місяці вторгнення виконувались автомобільним та залізничним транспортом, однак дані транспортні перевезення мали досить високу собівартість. Згодом, переважну частину зернових культур, яку зберігали на елеваторах України почали вивозити морським сполученням.

Табл. 1. Динаміка експорту з України зернових, зернобобових та борошна, тис. тонн

Товарний асортимент	2020–2021 рр.	2021/2022 МР		2022/2023 МР	
	Всього	Всього	в тому числі: у березні	Всього	в тому числі: у березні
Зернові та зернобобові, всього	42461	44895	1380	37382	5085
пшениця	16029	18399	307	12761	1423
ячмінь	4146	5641	5	2267	217
жито	6,5	161,9	0	17,4	1
кукурудза	21588	20394	1063	22035	3431
Борошно пшеничне, тис. тонн	111,0	66,9	0,3	109,9	14,9
Борошно інше	1,1	1,5	0	4,3	0,3
Борошно разом у перерахунку на зерно	112,1	91,2	0,4	152,3	20,3
Експорт разом (зерно + борошно)	42610	44986	1380	37534	5105

Джерело: сформовано автором за офіційними даними Міністерства аграрної політики та продовольства України [3]

Завдяки підписанню Стамбульської угоди про розблокування українських портів, було частково відновлено роботу в портах «Одеса», «Чорноморськ» і «Південний» для експорту зерна [5].

Рис. 1. Динаміка обсягів експорту зернової продукції у розрізі транспортних сполучень у період з березня 2022 до березня 2023 року, тис. тонн

Джерело: сформовано автором за офіційними даними Міністерства аграрної політики та продовольства України та Міністерства інфраструктури України [3]

Впродовж останніх років в результаті економічної кризи, пандемії коронавірусної хвороби та затяжних військових дій обсяги виробництва продукції тваринництва значно скоротилися, натомість зросли витрати на утримання тварин, а також динамічно збільшилась собівартість одиниці продукції. Виробництво традиційних видів продукції тваринництва для аграріїв стало економічно не вигідним.

За даними Мінагрополітики, через військові дії втрачено 15–20 % поголів'я великої рогатої худоби, свиней і птиці. Найбільше постраждали товаровиробники Чернігівської, Харківської, Сумської, Київської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей [11].

Не зважаючи на військову агресію у 2022–2023 маркетинговому році, галузь тваринництва продовжує розвиватися та забезпечувати населення дієтичними, вітамінізованими і висококалорійними продуктами харчування, а також здатна забезпечити експорт конкурентоспроможної продукції за кордон.

Поряд із внутрішніми засадами пошуку можливостей реалізації товару за кордон, вітчизняні товаровиробники отримали і потужну міжнародну підтримку. Важливою перевагою національних аграріїв при експорті стало надання квот на певні види продукції. ЄС скасувавши митні бар'єри та квоти на експорт товару забезпечив підтримку економіки під час війни в Україні. Це дало певний поштовх аграрним компаніям розвивати не лише галузь рослинництва, а й тваринництва [1].

За поточний рік значно збільшилась кількість підприємств-виробників продуктів тваринного походження, що мають право експорту своєї продукції на територію ЄС – до 432, що на 53 більше, ніж було на початок 2022 року [1].

У 2022 році Україна відкрила дванадцять нових ринків для експорту продукції сектору тваринництва та відповідно отримала 22 міжнародні ветеринарні сертифікати на експорт продуктів українських агрокомпаній. Згідно міжнародних домовленостей вітчизняним аграріям надано дозвіл на експорт м'ясних напівфабрикатів (Албанія), м'яса птиці та продуктів із неї (Канада), столових яєць (Пакистан), молока та молочних продуктів (Домінікана та Кенія), равликів для споживання (Грузія), декоративної прісноводної риби, живих кроликів (Ізраїль), інкубаційних яєць (Сербія), та інших видів продуктів (Північна Македонія, Сінгапур, Туреччина, Чорногорія) [9].

Представники Української асоціації аграрного експорту оцінюючи обсяги поставки м'ясної продукції за кордон стверджують, що у 2022 році Україна експортувала у двічі більше (\$ 21,8 млн) готових та консервованих м'ясних продуктів у порівнянні із попереднім роком, м'яса та субпродуктів на 9 % (\$ 925 млн), м'яса птиці на 19 % (\$ 853 млн). Однак обсяги замороженої яловичини зменшились на 40 % (\$ 69 млн), а також експортні поставки ковбас на знизилась 58 % (\$ 2,9 млн).

Молочний сектор має як позитивні так і негативні прояви зовнішньоторговельного обороту. Виторг від експорту молокопродуктів у 2022 році досягнув \$ 251 млн (на 41 % більше показників 2021 року). В розрізі

продуктових складових молочної галузі, слід відміти експортний приріст на 57 % сухого та згущеного молока (\$ 90 млн), 56 % – олії та молочних паст (\$ 82 млн), 58 % – сирів (\$ 42 млн) та не згущеного молока і вершків (\$ 16 млн) [12].

У Держпродспоживслужбі наголошують, що позитивна динаміка у збільшенні кількості українських експортерів на європейський ринок є надзвичайно важливою в умовах отриманого Україною статусу країни – кандидата на вступ до ЄС [9].

Основними імпортерами української аграрної продукції були Китай, Індія, Єгипет, Туреччина, Індонезія, низка європейських країн, зокрема членів Європейського Союзу.

Попри військову агресію Україна залишилася одним з гарантів забезпечення продовольчої безпеки у світі. Тому держава повинна надалі стимулювати розвиток галузей рослинництва і тваринництва, а товаровиробники розширювати асортимент власної конкурентоспроможної продукції.

Серед потенційних векторів удосконалення експортного потенціалу слід виокремити наступні:

- забезпечення умов для проведення аграріями всього необхідного комплексу польових робіт та відбудова тваринницьких комплексів;

- оптимізація системи страхування, дотування, кредитування аграрного бізнесу, який працює в умовах війни;

- прозорість митно-тарифної політики та узгодженість сприятливих позицій Європейського Союзу щодо відкриття власних ринків для конкурентоспроможної української продукції;

- залучення інвестиційних ресурсів не лише у виробничі сегменти аграрного бізнесу, а й активізація розвитку вектору переробної промисловості сільськогосподарської продукції.

Висновки. Російська Федерація цілеспрямовано підриває економіку України шляхом блокування вітчизняного експорту. Після практично тотального економічного провалу в березні 2022 року, коли 87 % бізнесу в Україні де-факто зупинили свою діяльність, зараз цей показник, незважаючи на перебої з енергопостачанням і ракетні обстріли, які тривають навіть у тилу знизився до 25 %. У досліджуваному період спостерігалось суттєве зниження виробничого потенціалу експортоорієнтованих секторів аграрної економіки та руйнація логістичних шляхів транспортування продукції за кордон.

Локалізація і подолання негативного впливу кризових явищ на експортну діяльність суб'єктів АПК можлива за умови швидкого звільнення усіх територій України від російської окупації, розмінування забруднених та включення в господарський обіг невикористовуваних сільськогосподарських земель, відродження аграрного ресурсного потенціалу і зруйнованих потужностей на сучасній інноваційно-технологічній базі.

Стратегія економічної трансформації передбачає як поступову інтеграцію вітчизняних підприємств до системи міжнародних економічних зв'язків, так і залучення іноземних партнерів до діяльності в Україні. Головним напрямком на шляху інтеграції країни до світового господарства є стабілізація

зовнішньоекономічної діяльності України, формування оптимального збуту продукції вітчизняних аграріїв на зарубіжних ринках і забезпечення товарів критичного імпорту в необхідному обсязі.

Україна повинна надалі розвивати галузь рослинництва і тваринництва та розширювати асортимент своєї продукції. При цьому, експортуючи сільськогосподарську продукцію дотримуватися усіх санітарних та фітосанітарних заходів. Інвестиційні ресурси необхідно спрямувати на модернізацію матеріально-технічної бази підприємств, які значно відстають від прогресивного розвитку харчової індустрії, усунення вузьких місць і заміну ручних та напівавтоматизованих технологій в агропродовольчих ланцюгах тощо. Виявлення сучасних аспектів зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України дозволить вийти на нові ринки та розширити асортимент продукції.

Література:

1. Доцюк С. Сучасні аспекти зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 39. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-21><http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 29.03.2023)

2. Нечипорук К. О., Щерба Р. І. Угода про асоціацію України та ЄС: процес укладення угоди та його наслідки для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22. С. 5–9.

3. Експорт з України зернових, зернобобових та борошна. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (дата звернення 29.03.2023).

4. 3,8 млн тонн агропродукції відправлено з України за першу половину березня. – Мінагрополітики Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (дата звернення 01.04.2023).

5. Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК. – Мінагрополітики. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. Режим доступу: https://public.tableau.com/views/v1_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard (дата звернення 06.04.2023).

6. Агробізнес під час війни: як побудувати ефективну діяльність та на що звернути увагу. *Фінансовий моніторинг*. 2023. Режим доступу: https://biz.ligazakon.net/news/213244_agrobznes-pd-chas-vyni-yak-pobuduvati-efektivnu-dyalnst-ta-na-shcho-zvernuti-uvagu (дата звернення 09.04.2023).

7. Скопенко Н. С., Євсєва-Северина І. В., Кириченко О. М. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2023. №3. Режим доступу: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1270/1279> (дата звернення 09.04.2023).

8. Відновлення експорту, ринок землі та шлях до переробки. Як війна змінила український агробізнес. Інтерв'ю з міністром Миколою Сольським – Мінагрополітики Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та

продовольства України. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/news/vidnovlennya-eksportu-rinok-zemli-ta-shlyah-doprerobki-yak-vijna-zminila-ukrayinskij-agrobiznes-intervyu-z-ministrom-mikoloyu-solskim> (дата звернення 10.04.2023).

9. Гамалій І. Минулого року Україна відкрила 12 нових ринків для експорту продукції тваринництва. Дорослий погляд на світ. Режим доступу: https://lb.ua/economics/2023/01/30/minulogo_roku_ukraina_vidkrila_12.html (дата звернення 10.04.2023).

10. Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд, січень 2023 року. Департамент монетарної політики та економічного аналізу. Національний банк України. Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2023-01.pdf?v=4 (дата звернення 10.04.2023).

11. Агросектор України під час війни – інфографічний довідник за 2023 рік. Режим доступу: <https://agropolit.com/spetsproekty/1003-agrosektor-ukrayini-pid-chas-viyni--infografichiy-dovidnik-za-2023-rik> (дата звернення 10.04.2023).

12. Експорт агропродукції у 2023 році скоротився на 16% Режим доступу: <https://agropolit.com/news/24971-eksport-agroproduksiyi-u-2023-rotsi-skorotivsyana-16> (дата звернення 10.04.2023).

13. Варченко О. М., Крисанов Д. Ф. Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів агробізнесу в контексті інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. *Національна економічна діяльність і міжнародні економічні відносини: сучасний та та тенденції розвитку*. Полтава: ПП «Астрая», 2020. С. 108–118, 242–243.

14. Висоцький Т: Окупанти крадуть в українських аграріїв зернові, олію, овочі та сільгосптехніку. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agra...> (дата звернення 10.04.2023).

References:

1. Dotsyuk, S. (2022). Modern aspects of foreign economic activity of agrarian enterprises of Ukraine. *Economy and society*, iss. 39. Access mode: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-21><http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date 03/29/2023). (in Ukrainian).

2. Nechiporuk, K. O., Shcherba, R. I. (2018). Association agreement between Ukraine and the EU: the process of concluding the agreement and its consequences for Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, iss. 22, pp. 5–9. (in Ukrainian).

3. Export of grain, legumes and flour from Ukraine. Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Access mode: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (date of application 03/29/2023).

4. 3.8 million tons of agricultural products were sent from Ukraine in the first half of March. - Ministry of Agrarian Policy Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Access mode: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (access date 04/01/2023).

5. State of foreign trade in agricultural products. - Ministry of Agrarian Policy. Official website of the Ministry of Infrastructure of Ukraine. Access mode:

https://public.tableau.com/views/v1_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard (access date 04/06/2023).

6. Agribusiness during the war: how to build an effective operation and what to pay attention to. Financial monitoring. 2023. Access mode: https://biz.ligazakon.net/news/213244_agrobznes-pd-chas-vyni-yak-pobuduvati-efektivnu-dyalnst-ta-na-shcho-zvernuti-uvagu (access date 04/09/2023).

7. Skopenko, N. S., Yevseeva-Severina, I. V., Kyrychenko, O. M. (2023). Problems and prospects of the development of Ukraine's foreign economic activity in the conditions of war. *Electronic magazine "Efficient Economy"*, no. 3. Access mode: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1270/1279> (access date 04/09/2023). (in Ukrainian).

8. Export recovery, the land market and the way to processing. How the war changed Ukrainian agribusiness. Interview with Minister Mykola Solsky - Ministry of Agrarian Policy Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Access mode: <https://minagro.gov.ua/news/vidnovlennya-eksportu-rinok-zemli-ta-shlyah-do-pererobki-yak-vijna-zminila-ukrayinskij-agrobiznes-intervyu-z-ministrom-mikoloyu-solskim> (application date 04/10/2023).

9. Gamalii, I. (2023). Last year, Ukraine opened 12 new markets for the export of livestock products. An adult view of the world. Access mode: https://lb.ua/economics/2023/01/30/minulogo_roku_ukraina_vidkrila_12.html (access date 04/10/2023). (in Ukrainian)

10. Monthly macroeconomic and monetary review, January 2023. Department of Monetary Policy and Economic Analysis. National Bank of Ukraine. Access mode: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2023-01.pdf?v=4 (date of application 04/10/2023).

11. Agricultural sector of Ukraine during the war - infographic guide for 2023. Access mode: <https://agropolit.com/spetsproekty/1003-agrosektor-ukrayini-pid-chas-vyni--infografichiy-dovidnik-za-2023-rik> (access date 04/10/2023).

12. Export of agricultural products decreased by 16% in 2023 Access mode: <https://agropolit.com/news/24971-eksport-agroproduksiyi-u-2023-rotsi-skorotivsyana-16> (access date 04/10/2023).

13. Varchenko, O. M., Krysanov, D. F. (2020). Foreign economic activity of agribusiness entities in the context of Ukraine's integration into the EU internal market. *National economic activity and international economic relations: modern and development trends*. Poltava: PP "Astraya". Pp. 108–118, 242–243. (in Ukrainian).

14. Vysotskyi, T. The occupiers are stealing grain, oil, vegetables and agricultural machinery from Ukrainian farmers. Access mode: URL: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agra...> (access date 04/10/2023).

Annotation

Radchenia O. M., Klymenko L. V., Musiienko S. I.

Export potential of agricultural enterprises of Ukraine under the conditions of marital state

The subject of the study is a set of theoretical, methodological and applied aspects of the export activity of domestic subjects of agricultural production in the conditions of martial law.

Summarizing the specifics and results of export activities of agricultural enterprises, theoretical principles and practical recommendations were formed, which are aimed at strengthening anti-crisis measures in the post-war period.

In the research process, based on the analytical data of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, general scientific and special methods of cognition were used: abstract-logical, retrospective and comparative analysis of the study of the influence of the state of war on the scale and geography of the export activity of the subjects of the agro-industrial complex; system analysis, empirical, series of dynamics, average values for the systematization of approaches to the assessment of changes in export activity during the researched period and the formation of the development vector of export-oriented business.

Due to its favorable geographical location and favorable climatic conditions, Ukraine is one of the countries with a strong potential for the development of the agricultural sector. However, the military aggression of the Russian Federation purposefully undermines the economy of our country by blocking domestic exports.

To raise the economy of the country, it is appropriate to pay attention to the export of competitive products of agricultural producers. The proposed vector approach provides for an increase in the profits of national producers of agrarian business, provided that they supply high-quality and competitive products, as well as the expansion of sales markets for the product range and its recognition on the foreign market.

Key words: *agricultural enterprise, management, export-oriented production, crop production, livestock production, export.*